

Univerzitet u Sarajevu
CENTAR ZA LJUDSKA PRAVA

Obrazovanje u BiH 2019-22. iz vizure
inostranih organizacija.

Sarajevo, decembar 2023.

Metodologija

I pored njegovog krucijalnog značaja za društvo, obrazovanje se nalazi na margini interesa bosanskohercegovačke javnosti, kao i na margini budžetskih kalkulacija. Stalna politička nestabilnost, nepostojanje minimuma konsenzusa između političkih partija o osnovnim pitanjima izuzev uskog vlastitog interesa, i zaglušujuća medijska buka oko „vitalnog nacionalnog interesa“ su gotovo u potpunosti preoteli interesovanje javnog mijenja. Ovi faktori nameću potrebu da se činjenice o stanju obrazovanja potraže na drugim mjestima. Jedno od njih su izvještaji stranih organizacija koje djeluju u Bosni i Hercegovini. Za to postoji nekoliko dobrih razloga. Između ostaloga, bazirane su na širokoj paleti izvora, a pisane jasnim i konciznim stilom, bez izlišnih stilskih figura koje bi mogle prikriti suštinu. Najvažnije je da su pisane su od strane dobrih poznavalaca domaćih prilika, imunih na odnose moći na lokalnoj političkoj sceni. Samim tim se podrazumijeva da imaju objektivni pristup problematici, te da nemaju potrebu uljepšavati rezultate svojih istraživanja. Zahvaljujući specifičnoj istoriji i položaju u kojem se nalazi Bosna i Hercegovina, agencije-naručioci ovih izvještaja imaju mnogo veći uticaj nego što bi ga imale u nekoj drugoj zemlji. Samim tim, stavovi sadržani u njima mogu poslužiti kao orjentir pri tumačenju stavova i namjera „međunarodnog faktora“.

Ovaj članak se bazira na nekoliko vrsta dokumenata. Na prvom mjestu se mogu navesti godišnji izvještaji Evropske komisije o Bosni i Hercegovini (u nastavku teksta: EC, godina, stranica) Ovi dokumenti se pripremaju još od 2003.: u sklopu priprema za potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Njihov osnovni cilj je mjerenje napretka (ili izostanak istog) na putu Bosne i Hercegovine ka Evropskoj uniji. Napredak se mjeri prema stepenu usvajanja i provođenja zakona i standarda Evropske unije iz 33 tematska „poglavlja“, odnosno 5 „klastera“. Poglavlja pokrivaju bezmalo svaki aspekt života, uključujući ekonomiju, zaštitu životne okoline, spoljnu politiku, itd.: ali je akcenat stavljen na poštivanje ljudskih prava, vladavinu zakona, i demokratske procese. U ovu svrhu se koristi sljedeća skala: nazadovanje, nije bilo napretka, ograničen napredak, određeni napredak, dobar napredak i vrlo dobar napredak. Zbog zaista široke lepeze tema koje pokrivaju, izvještaji imaju u prosjeku 130 stranica. Pisani su jasnim i ponešto suhim jezikom, što ipak ne treba da čudi s obzirom na prirodu dokumenata i vokaciju njegovih autora.

Drugi osnovni izvor predstavljaju godišnji izvještaji Ministarstva vanjskih poslova Sjedinjenih Američkih Država o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini (u nastavku teksta: DoS, godina, stranica). Ovi izvještaji se pripremaju za sve članice Ujedinjenih nacija, kao i za

one zemlje koje žele sklopiti trgovinski sporazum sa, ili aplicirati za pomoć od, Sjedinjenih Država. Izvještaji pokrivaju sljedeće tematske cjeline: poštivanje integriteta osobe, poštivanje građanskih sloboda, sloboda učestvovanja u političkim procesima, korupcija i manjak transparentnosti u vladi, stav vlade po pitanju međunarodnih i nevladinih istraga u slučajevima kršenja ljudskih prava, diskriminacija i društveno zlostavljanje, te radnička prava. Za razliku od dokumenata Evropske komisije, izvještaji State Departmenta se bave isključivo stanjem na polju ljudskih prava, pa se broj stranica kreće od 30 do 70. Oni se, također, odlikuju nešto živopisnijim stilom, a sadrže i posebno ilustrativne primjere povreda istih. Ovi ih čini ne samo zanimljivijim za čitanje, već i upečatljivijim, jer se tek kroz suočavanje sa životnim pričama oštećenih, odnosno žrtava, može razumjeti značenje pojma „kršenje ljudskih prava“.

Treća grupa izvora korištenih u ovom radu je sačinjena od dokumenata međunarodnih organizacija koje djeluju u Bosni i Hercegovini, poput raznih ogranaka Ujedinjenih nacija (napose UNDP-a i UNICEF-a), Agencije za međunarodni razvoj Sjedinjenih država (USAID), Organizacije za evropsku sigurnost i saradnju (OSCE). Najčešće se radi o studijama slučajeva ili prikaza neke od gorućih društvenih tema. Opseg i stil variraju u zavisnosti od predmeta i autora, a dokumenti mogu imati i do 250 stranica. Svi korišteni dokumenti su javno dostupni.

Pravna osnova i pravna rascjepkanost

Daytonska Bosna i Hercegovina počiva na temeljima poštivanja ljudskih prava i sloboda, o čemu svjedoči Član II Ustava. U njemu stoji da će i država i entiteti osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda (stav 1), da Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli imaju prioritet nad svim ostalim zakonima (stav 2), te da su za njihovo provođenje nadležne sve ustanove i organi države i entiteta (stav 6). U katalogu prava zagwarantovanih ustavom (stav 3), pod tačkom „l“ je eksplicitno navedeno pravo na obrazovanje. Kao što ćemo vidjeti u nastavku teksta, Bosna i Hercegovina je potpisnica i niza konvencija te drugih dokumenata iz oblasti ljudskih prava uopšte, i obrazovanja napose (Ustav BiH, 1995.: 8-10).

Na papiru, dakle, sve izgleda onako kako bi trebalo biti. U praksi, međutim, stvari izgledaju potpuno drugačije. Ovaj jaz između formalno-pravnog okvira s jedne, i stanja „na terenu“ s druge strane, je i inače jedna od osnovnih značajki i najvećih boljki bosanskohercegovačkog društva. Raskorak je direktan rezultat odsustva vizije Bosne i Hercegovine kao moderne i funkcionalne države među domaćim političarima. Ovo, opet, nije

rezultat nedostatka mašte, već volje; liberalni zakoni se usvajaju a međunarodni ugovori potpisuju isključivo da bi se odobrovoljila međunarodna zajednica, i postigao kratkotrajan pozitivan efekt kod biračkog tijela.

Osim nedostatka političke volje, jednu od najvećih prepreka za unaprjeđenje obrazovanja u Bosni i Hercegovini čini njena pravna rascjepkanost. Isti ustav koji stavlja ljudska prava u srž društva nalaže visoku decentralizaciju zemlje, pa je tako za obrazovanje odgovorno ne manje od četrnaest ministarstva: dva na nivou entiteta (Republika Srpska i Federacija Bosne i Hercegovine), jedno na nivou distrikta (Brčko), deset kantonalnih/županijskih (Federacija Bosne i Hercegovine), te Ministarstvo civilnih poslova na nivou države. Ovo posljednje ima tek koordinacionu ulogu, a sličan je status i Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke. Posljednju riječ ima entitetsko ministarstvo u Republici Srpskoj, odnosno kantonalna/županijska ministarstva u Federaciji.

Stalni problemi

Prije nego pređemo na pregled stanja u godinama 2020-23.: treba navesti da se Bosna i Hercegovina praktično od svog osnutka suočava sa nekoliko krupnih problema koji se odražavaju i na stanje u obrazovanju. Na prvom mjestu je politička nestabilnost, izazvana ratom a perpetuirana od strane političara kao sredstvo homogenizacije biračkog tijela unutar vlastite etničke skupine. Ovaj fenomen stoji u uskoj uzajamnoj uzročno-posljedičnoj vezi sa lošom ekonomskom situacijom. Za obrazovanje se 2020. godine izdvojilo 4.3% budžeta. Ovo je, na prvi pogled, dobro jer otprilike odgovara evropskom prosjeku. Međutim, najveći dio ovih sredstava odlazi na plate zaposlenih u brojnim resornim ministarstvima na svim nivoima, a tek manji na unaprjeđenje infrastrukture i edukaciju nastavnog osoblja. Što se izdvajanja za nauku tiče, Bosna i Hercegovina leži daleko ispod prosjeka Evropske Unije, sa 0,19% naprema 2,30% (EC, 2022.: 130-31).

Kombinacija političke nestabilnosti i lošeg ekonomskog stanja je bila katalist za posljednji talas masovnog iseljavanja iz zemlje, koji još traje. Procjenjuje se da je Bosna i Hercegovina u drugoj dekadi 21. vijeka izgubila čak 10% posto svoje mlade populacije, koja je uglavnom otišla u razvijene zemlje u potrazi za boljim životom. Nepovoljne socio-ekonomske prilike dovele su i do značajnog pada prirodnog priraštaja, koji spada među najniže na svijetu (u prosjeku 1,25 djece po osobi; poređenja radi, za održavanje stabilnog nivoa stanovništva bez doseljavanja potrebno je 2,1 djece po osobi). Sve ovo znači manje đaka u

školama, mnoge od kojih su morale biti zatvorene, naročito u ruralnim dijelovima zemlje (OECD, 2022.: 36-38, 47).

Viša sila: COVID-19

Izbijanje pandemije virusa COVID-19 je stavilo školski sistem Bosne i Hercegovine pred nova velika iskušenja. Naročito je bilo pogođeno oko 400.000 učenika predškolskog uzrasta, te osnovnih i srednjih škola, čije je obrazovanje te 2020. godine bilo obilježeno prekidima i traganjem za alternativnim načinima održavanja nastave i ispunjenja plana i programa. Od septembra te godine prešlo se na kombinovane (hibridne) modele nastave, sa različitim uspjehom. Strane agencije su izvještavale o manjku opreme neophodne za organizaciju i odvijanje nastave u online modu, neobučenosti učitelja-ica i nastavnika-ica za ovakvu vrstu nastave¹, te nepostojanju sistema procjene napretka učenika. Tehničke poteškoće su se manje osjetile u Republici Srpskoj nego u Federaciji, ali samo zato što su se škole u tom entitetu ranije vratile na klasični sistem rada. I pored pojačane informatizacije prouzrokovane pandemijom, stanje je još uvijek daleko od zadovoljavajućeg: po podacima UNICEF-a, 579 škola u zemlji nema pristup internetu, dok jedan kompjuter dijeli u prosjeku 19,9 učenika. Potrebno je gotovo četvrt milijarde američkih dolara da bi se dosegao prosjek članica Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD).

Pandemija je još jednom ukazala na socijalne, kao i na razlike koje postoje između pojedinih dijelova zemlje. Tako je prelaz na hibridni model nastave prošao bezbolnije u Kantonu Sarajevo nego u ostatku Federacije Bosne i Hercegovine, zahvaljujući višem standardu života i činjenici da su pojedine obrazovne ustanove već imale određena iskustva sa učenjem na daljinu. Trošak nabavke opreme za novi model nastave je generalno teže pao obiteljima iz ruralnih ili pasivnih krajeva od onih po gradovima. Jednako teško ili teže su bile pogođene socijalno ugrožene kategorije stanovništva, a naročito Romi, koji inače živi na rubu siromaštva i koji su najčešće žrtve diskriminacije pri zapošljavanju (EC 2020.: 95; EC, 2021.:91-92; DoS, 2020.: 37-38; DoS, 2021.:39; DoS, 2022.:51-52).

„...Postignut određeni napredak“

Prije nego pređemo na brojne probleme koje more bosanskohercegovačko školstvo, pomenimo najprije onih nekoliko svijetlih tačaka. Na prvom mjestu se mogu navesti visoke rate upisa:

¹ Ove konstatacije vrijede za veliku većinu škola i nastavnog osoblja u cijelom svijetu, bar kada je početni period pandemije u pitanju.

97,6% djece pohađa osnovnu, a 84,6% srednju školu, što su čak i inače strogi autori izvještaja Evropske komisije ocijenili kao „zadovoljavajuće“. Za razliku od primarnog i sekundarnog, stanje sa predškolskim odgojem i obrazovanjem je daleko od idealnog. Bosna i Hercegovina ima najnižu stopu upisa djece uzrasta od tri do šest godina u Evropi, samo 25%. Što se djece do tri godine starosti tiče, stopa je također vanredno niska (12%), ali postoji „pozitivan trend“, pa je ona 2021-22. iznosila 16.9%.

Zabilježen je i pozitivan pomak u dugogodišnjem sporu između agencija za akreditaciju na državnom i entitetskom nivou (Republika Srpska). Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta Bosne i Hercegovine usvojila je 2019. Odluku o normama kojima se određuju minimalni standardi u području visokog obrazovanja. Dalje, izvršen je upis Univerziteta u Banja Luci i Istočnom Sarajevu u državni registar visokoškolskih ustanova.

„...Nije bilo napretka“ I

Fraza na koju se najčešće nailazi u godišnjim izvještajima Evropske komisije za Bosnu i Hercegovinu glasi „nije bilo napretka“. Jedna od oblasti na koju se ova ocjena odnosi jest akreditacija studentskih programa. Najveći krivac za ovakvo stanje stvari je nedostatak jasnih procedura i metodologije, odnosno već pomenutih razmirica između odgovornih instanci na različitim administrativno-političkim nivoima. Šta to znači u praksi, najbolje se vidi na primjeru ERASMUS-a. Zbog sporog akreditiranja novih studijskih programa, razmjere učešća bosanskohercegovačkih visokoškolskih ustanova u ovom programu studentske razmjene su ostale skromne, sa ukupno osam projekata, od kojih se tek tri koordiniraju iz zemlje (EC, 2020.: 95; EC, 2021.: 91; EC, 2022.: 97).

Izazovi savremenog života su, bar u savremenim društvima, usloveli i duboke promjene u obrazovnom sistemu. Tradicionalni koncept obrazovanja, sa svojim akcentom na usvajanje činjeničnih znanja, sve više ustupa mjesto ideji cjeloživotnog učenja, povezivanju i vrjednovanju formalnog i neformalnog obrazovanja, sticanju praktičnih i komunikacijskih vještina, i slično. Godine 2020. misija Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi provodi projekat pod nazivom „Kurikularnom reformom do kvalitetnoga obrazovanja“. U sklopu projekta sačinjena je analiza u kojoj grupa autora na 114 stranica analizira obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini u nastojanju da utvrdi stepen prilagođenosti savremenim trendovima. Kao što se moglo očekivati, rezultati nisu ohrabrujući: nedostaje vizija odgoja i obrazovanja u cijeloj zemlji; ključne kompetencije su izostavljene iz strateških dokumenata, ili navedene

samo deklarativno; inkluzivnost je obrađena površno; predmetni programi su i dalje orijentirani na sadržaj, a ne na učenike; ishodi učenja ne ispunjavaju niti minimum profesionalnih standarda; praćenje i evaluacija se i dalje baziraju na zastarjelim principima, pa se učenici više koncentrišu na ocjene nego na usvajanje novih znanja (Ka obrazovanju, 2020.: 14-100; Ka obrazovanju/kratki prikaz, 2020.: 1-5).

Državno Vijeće ministara je još 2011. donijelo odluku o usvajanju Osnova kvalifikacijskog okvira, baziranog na Evropskom kvalifikacijskom okviru za cjeloživotno učenje. On je zamijenio tradicionalni sistem baziran na stepenima stručne spreme, a trebao je poslužiti kao temelj za Nacionalni kvalifikacioni okvir, čime bi se Bosni i Hercegovini olakšalo integrisanje u evropske obrazovne (i ekonomske) tokove. Za razradu i implementaciju Nacionalnog okvira formirana je privremena Interresorna komisija od 19 članova, uz zakašnjenje od gotovo dvije godine, ali uz obavezno poštivanje etničkog ključa. Najgore u svemu je što se komisija posljednji put sastala 2015.: a permanentno tijelo koje ju je trebalo naslijediti nikad nije formirano. Akcioni plan za period 2014-2020. je istekao i također nikad nije bio obnovljen. Sve u svemu, u posljednjih osam godina nije bilo pomaka u izradi kvalifikacijskog okvira koji bi bio validan za cijelu državu. Bosanskohercegovačke vlasti su pokazali sličnu deklarativnu privrženost evropskim integracijama usvajanjem dokumenta o politici za prioritete integracije poduzetničkog učenja i ključnih poduzetničkih kompetencija u obrazovne sisteme u Bosni i Hercegovini (2020.) i izradom dokumenta „Poboljšanje kvalitete i važnosti strukovnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini“ (2021.) Potonji zapravo predstavlja desetogodišnju strategiju za implementaciju Zaključaka iz Rige (2015.) o unaprjeđenju strukovnog obrazovanja u zemljama Evropske unije i država-kandidata. Do pisanja izvještaja Evropske komisije za 2022.: „nije bilo primjetnog napretka nakon njegovog usvajanja“ (EC, 2020.: 94; EC, 2021.: 91; EC, 2022.: 97; European Inventory on NFQ, 2021.: 3-17; Poboljšanje kvalitete, 2021.: 9-18).

„...Nije bilo napretka“ II

Napretka gotovo da nije bilo ni po pitanju korupcije u visokoškolskom obrazovanju. Treba istaći da State Department i ostale agencije Sjedinjenih država ovom pitanju poklanjaju upadljivo više pažnje nego njihovi evropski partneri. Ovo je u skladu sa zvaničnim i često ponavljanim stavom američkih dužnosnika da je korupcija glavni problem bosanskohercegovačkog društva. Prema navodima kako profesora tako i studenata, ona je

široko rasprostranjena, a manifestuje se na razne načine, od davanja mita, poklanjanja boljih ocjena, do izbora asistenata (DoS, 2022.: 24; Podrška građanima, 2022.:28).

Kao i u slučaju Nacionalnog kvalifikacijskog okvira, Akcioni plan za sprovođenje strategije za borbu protiv korupcije za period 2015-2019. na državnom nivou je jednostavno pušten da istekne, a da nije donijet novi. Republika Srpska je u februaru 2021. osnovala Komisiju za borbu protiv negativnih pojava u visokom obrazovanju. I pored obećanja entitetskih dužnosnika, ona do proljeća 2022. nije poduzela nikakve konkretne aktivnosti. U rijetkim slučajevima, aktivizam lokalnih aktera civilnog društva, podržanih od strane stranih agencija, uspije pokrenuti stvari sa mrtve tačke. Tako je Ministarstvo obrazovanja Tuzlanskog kantona konačno oformilo komisiju za poslove akreditacije, a Skupština stvorila zakonsku osnovu za formiranje Inspekcije za visoko obrazovanje, što bi trebali biti prvi koraci ka otklanjanju haotičnih uslova koji vladaju u ovoj oblasti (Podrška građanima, 2022.: 28, 36).

Zbog izostanka inicijative i koordinacije na državnom i entitetskom nivou, u Federaciji Bosne i Hercegovine su ponekad kantonalne vlasti te koje pokušavaju približiti svoje zakone i standarde onim evropskim. Na primjer, u Kantonu Sarajevo je krajem augusta iste godine donesen Zakon o prevenciji i suzbijanju korupcije, čiji se član 45, stav 1 izričito odnosi na obrazovne ustanove. Nedugo potom donesen je i novi Zakon o visokom obrazovanju, koji propovijeda „nultu stopu tolerancije korupcije“² (Službene novine KS, XXVII/35 od 1.9.2022.: 7-8, i XXVII/36 od 8.9.2022.: 5).

„Dvije škole pod jednim krovom“

Gotovo da ne postoji izraz koji više podsjeća na sumorno naslijeđe devedesetih od „dvije škole pod jednim krovom“. Sistem je uspostavljen nakon završetka rata između Armije Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeća obrane kao prijelazna mjera koja je trebala omogućiti učenicima sa do jučer zaraćenih strana da pohađaju nastavu u istim zgradama, ali fizički odvojeni jedni od drugih. On je s vremenom „kalcifikovao“ i pretvorio se u stalnu značajku bosanskohercegovačkog obrazovnog pejzaža. U Federaciji Bosne i Hercegovine još uvijek postoji oko 50 škola koje su ustrojene na ovaj način. Tajna dugovječnosti sistema leži u njegovoj političkoj upotrebljivosti, kao alatke za homogenizaciju biračkog tijela unutar vlastite etničke grupe. Sem toga, obrazovne ustanove na svim nivoima u državi zapošljavaju čak

² Izvori ne spominju ova dva zakona, vjerovatno zbog toga što su izglasani nakon završetka pripremanja izvještaja za 2022.

66.000 osoba (novembar 2018.), što objašnjava izostanak bilo kakve inicijative za promjenom koja bi se pokrenula unutar sistema.

Sve strane agencije se slažu u izrazito negativnoj ocjeni ovog fenomena. Na primjeru „dvije škole pod jednim krovom“ se zorno oslikava slabost centralnih institucija. Udruženje za pružanje pravne pomoći *Vaša prava BiH* pokrenulo je 2011. parnice pred općinskim sudovima u Mostaru i Travniku, tvrdeći da su učenici u segregiranim školama diskriminirani. U mostarskom slučaju, prvostepena presuda je izrečena u korist tužioca; Županijski sud, međutim, je istu poništio. Slučaj je nakon toga dospio pred Ustavni sud Federacije, koji je 2014. utvrdio da se doista radi o diskriminaciji, te naložio otklanjanje iste. Travnički slučaj je okončan tek na ljeto 2021.: kada i Ustavni sud Federacije, i Vrhovni Sud Bosne i Hercegovine, donose presude u korist tužioca. Na implementaciji ovih presuda do danas nije urađeno ništa konkretno (EC, 2020.: 6; EC, 2021.: 30; EC, 2022.: 34; DoS, 2020.: 30; DoS, 2021.: 38-39; DoS, 2022.: 52-53; Dvije škole, 2018.: 4-22).

Etnička diskriminacija

„Dvije škole pod jednim krovom“ nije jedini primjer diskriminacije na etničkom principu, pri čemu su pripadnici povratničke ili manjinske populacije najčešće žrtve. Slučaj škole u selu Vrbanjci kraj Kotor Varoši je privukao veliku pažnju domaće javnosti, ali i predstavnika međunarodnih organizacija koji se na ovaj ili onaj način bave stanjem ljudskih prava. Godine 2013. učenicima iz bošnjačkih porodica je onemogućeno praćenje na maternjem, bosanskom jeziku (što je, inače, prilično raširena pojava u Republici Srpskoj). U znak protesta, povratnici su bojktovali lokalnu školu, te organizovali zamjensku nastavu za svoju djecu u prostorijama Islamskog centra u susjednim Hanifićima. Ona se sve do danas odvija tamo uz personalnu i materijalnu pomoć vlasti iz Sarajevskog i Zeničko-Dobojskog kantona, kao i Federalnog ministarstva obrazovanja. U međuvremenu, slučaj je završio pred Vrhovnim sudom Republike Srpske, koji je 2019. presudio u korist povratnika. Kako se uprava lokalne škole oglušila o ovu presudu, lokalni sud u Kotor Varoši je početkom 2022. novčano kaznio ovu ustanovu i njenog direktora. Treba spomenuti i slučaj srpskih povratnika u opštini Glamoč, kojima vlasti u Kantonu 10 godina onemogućavaju pohađanje nastave na srpskom jeziku i korištenje odgovarajućih udžbenika (DoS, 2020.: 31; DoS, 2021.: 39-40; DoS, 2022.: 53-54).

Generalno je trend da se kroz školske knjige plasiraju negativni stereotipi o „drugom“, kao i onakvo tumačenje istorijskih događaja koje odgovara političarima iz većinske etničke

grupe. Manjinske grupe, poput Jevreja i Roma, su ili ignorisane, ili također prikazane u negativnom svjetlu. Sve ovo vrijedi i za oblast visokog školstva. Autori izvještaja State Departmenta—možda pod uticajem vlastitog historijskog naslijeđa—ćak kažu da je osam javnih univerziteta „etnički segregirano“, sa odvojenim kurikulumima, diplomama, univerzitetskim aktivnostima, i nastavnim materijalima. Korištenje neprimjerenih izraza je zabilježeno kod pojedinih profesora (DoS, 2022.: 25).

Još jedan od načina na koji se projicira dominacija većinske etničke grupe su nazivi i obilježja obrazovnih ustanova. Ovo sredstvo ima dugu tradiciju primjene na Balkanu, bez obzira na vladajuću ideologiju i društveno uređenje. U cilju ispunjavanja slova i duha Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini (2003.), kao i drugih relevantnih dokumenata, vlasti u oba entiteta su se složile revidirati nasljeđe rata u ovom pogledu. Od tada pa na ovamo urađeno je dosta: umjesto imena komandanata i bitaka, škole sada nose imena umjetnika, a ratno znakovlje je zamijenjeno mirnodopskim. I pored ovoga, tema još uvijek nije zatvorena. Vlasti u Kantonu 10 nikad nisu donijele neophodni podzakonski akt, dok je Skupština Županije Zapadnohercegovačke 2008. ćak usvojila „Zaključak o neprihvatanju dokumenata 'Kriteriji za školske nazive i simbole'“. Postojanje odgovarajuće pravne regulative nije garant da će se ista sprovoditi u djelo. Pravoslavni praznik svetog Save (27. januar) se i dalje obilježava kao „školska slava“ u Republici Srpskoj uz ućešće svećenstva. U Kantonu Sarajevo, jedna osnovna škola je 2016. ponijela ime Mustafe Busuladžića, kontroverznog dužnosnika Nezavisne države Hrvatske iz perioda Drugog svjetskog rata. Osnovna škola „Husein ef. Đozo“ u Goraždu je nazvana po pripadniku SS formacija odmah nakon rata i još uvijek nosi taj naziv (Školski nazivi, 2022.: 3-13).

Posebno ugrožene skupine

Kao što smo vidjeli, u Bosni i Hercegovini je ovom ili onom obliku diskriminacije izložena većina građana bez obzira na spol, religiju, ili porijeklo. Ipak, postoje društvene grupe koje su ugroženije od drugih. Ovo se naroćito odnosi na Rome, ćiji se broj procjenjuje na oko 40.000. Samo 69% romske djece pohađa osnovnu, a 23% srednju školu, što je osjetno niže od državnog prosjeka. Pandemija COVID-19 disproporcionalno je pogodila romske porodice, koje zbog lošeg materijalnog stanja i visoke stope nezaposlenosti nisu bile u stanju obezbijediti preduslove za praćenje online nastave. Romski se može ćuti samo u domaćinstvima: ni na jednom univerzitetu u zemlji ne postoji katedra za ovaj jezik, niti se on koristi u nastavi na bilo

kom nivou. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je aprila 2022. usvojilo Akcioni plan za socijalno uključivanje Roma i Romkinja 2021-2025, koji bi trebao dovesti i do poboljšanja uslova u obrazovanju (EC, 2021.: 91; EC, 2022.: 36; DoS, 2022.: 51).

Osobe sa invaliditetom se također suočavaju sa velikim preprekama u obrazovnom sistemu. Zakoni i/ili strateški dokumenti o zaštiti i unaprjeđenju njihovog položaja postoje na svim nivoima, ali se primjenjuju tek djelomično. Nominalno, učenici sa invaliditetom trebaju biti integrisani u standardni nastavni proces „kad god je to izvedivo“. U stvarnosti, škole rijetko raspoložu sredstvima za otklanjanje fizičkih barijera, nabavku potrebne opreme (na primjer za slabovidna lica), i obuku nastavnog osoblja. Na ovaj način, briga i troškovi školovanja ovih učenika opet padaju na pleća rodbine i nevladinih organizacija. Slučaj Slavka Mrševića je postao simbol borbe ovih ljudi, a kao takav je dospio i u američke izvještaje. Mrševiću, koji boluje od Aspergerovog sindroma, je 2016. uskraćeno pravo na pohađanje nastave u jednoj srednjoj školi u Rudom. Epilog ove priče je došao isuviše kasno da bi bio uključen u posljednji izvještaj State Departmenta, ali ga ovdje treba spomenuti. Nakon nekoliko godina parničenja pred sudovima u Višegradu i Istočnom Sarajevu, 7. oktobra 2022. je donesena presuda kojom se direktor i nekoliko uposlenika škole kažnjavaju zatvorskim kaznama, a Mrševiću omogućava da nastavi školovanje u Rudom (DoS, 2020.: 29-30; DoS, 2021.: 42-44; DoS, 2022.: 63; https://ljudski.ba/pozitiva/heroj-s-autizmom-slavko-opet-pobjedio-zatvor-za-profesore-koji-mu-nisu-dali-u-skolu?fbclid=IwAR1d2_i8oitw-27A7wDTJJRspOK35u0AGI0BJpIUW9-1gQHZCRRK_3SNhT4).

PISA/TIMSS/PIRLS

Razmjere krize u kojoj se nalazi obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini su postale jasne svima nakon prispeća rezultata testa na Programu međunarodne procjene znanja i vještina učenika (PISA), te Međunarodnog istraživanja trendova u znanju matematike i prirodoslovlja (TIMSS). Stanje u obrazovanju je na kratko čak došlo u fokus medijske pažnje, ali ga je brzo izgubilo zbog izbijanja pandemije COVID-19. Za ovo su, na žalost, postojali dobri razlozi. Na PISA testu, na kojem je prvi put učestvovala 2018.: Bosna i Hercegovina je zauzela 62. od ukupno 79. mjesta. Pokazalo se da su testirani petnaestogodišnjaci u prosjeku tri godine iza svojih vršnjaka iz zemalja-članica OECD-a; preko polovine njih nije doseglo minimalni nivo funkcionalne pismenosti u matematici, čitanju, i nauci. Što se tiče TIMSS-a, učenici iz Bosne i Hercegovine su prvi put učestvovali u testiranju još 2007., da bi potom nastupila pauza koja

je trajala sve do 2019. U oba navrata postignuti su ispodprosječni rezultati, što je ocijenjeno kao rezultat svih onih faktora koji se pominju u izvještajima stranih agencija, kao što je nedovoljnog predškolskog obrazovanja, loše obučenosti nastavnog osoblja, te nedostatka kurikuluma orjentisanog na ishode učenja. Daljnje učešće Bosne i Hercegovine na ovim i drugim međunarodnim testovima poput PIRLS-a (Međunarodno istraživanje razvoja čitalačke pismenosti u maternjem jeziku) je upitno zbog nedostatka političke volje za zaključivanjem neophodnih sporazuma. Zbog izostanka akcije na državnom i entitetskom nivou, pojedini kantoni su počeli poduzimati korake u skladu sa međunarodnim preporukama (EC, 2020.: 95; EC, 2021.: 91; EC, 2022.: 96-97; Short Analyses of TIMSS, 2021.: 1-2).

Zaključna razmatranja

Iako je uživanje prava na obrazovanje zagantovano Ustavom Bosne i Hercegovine, te ustavima njenih entiteta i kantona, ono se u stvarnosti ostvaruje tek uz velike poteškoće. Stanje obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini u periodu 2019-2022. je direktan odraz generalno lošeg stanja u državi. Pošto se radi o jednom od najvažnijih stubova društva, ne čudi što mu strane agencije koje djeluju u Bosni i Hercegovini u svojim izvještajima posvećuju veliku pažnju. Među njihovim autorima vlada konsenzus o stanju i uzrocima istog. Na prvom mjestu je nedostatak volje za promjenom među političarima (drugim riječima, postoji samo volja za prolongiranjem statusa quo). Ona se ogleda i u deklarativnoj privrženosti evropskim principima i usvajanju savremene legislative, koja se, međutim, samo uslovno primjenjuje u praksi. Tu su i pravna rascjepkanost, korupcija, loše ekonomsko stanje, ali i pandemija COVID-19 na koju niko nije računao. Kombinovani sa teškim nasljeđem prošlosti koje se stalno instrumentalizuje u političke svrhe, ovi faktori su doveli do permanentne krize u obrazovnom sektoru. Da li će bosanskohercegovačko društvo uspjeti da je prebrodi, ostaje da se vidi.

Literatura

- *Bosnia and Herzegovina 2020 Human Rights Report*. Washington, D.C.: Department of State (2020.).
- *Bosnia and Herzegovina 2021 Human Rights Report*. Washington, D.C.: Department of State (2021.).
- *Bosnia and Herzegovina 2022 Human Rights Report*. Washington, D.C.: Department of State (2022.).
- „Dvije škole pod jednim krovom“. *Najvidljiviji primjer diskriminacije u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Organization for Security and Co-operation in Europe/Mission to Bosnia and Herzegovina (2018.).
- *European inventory on NQF 2020 – Bosnia and Herzegovina*. Thessaloniki: Cedefop/ETF (2021.).
- *Izveštaj o Bosni i Hercegovini za 2020*. Brisel: Evropska komisija (2020.).
- *Izveštaj o Bosni i Hercegovini za 2021*. Brisel: Evropska komisija (2021.).
- *Izveštaj o Bosni i Hercegovini za 2022*. Brisel: Evropska komisija (2022.).
- *Ka obrazovanju koje pravi promjenu u Bosni i Hercegovini - Na putu od tradicionalnih nastavnih programa ka savremenim kurikulumima zasnovanim na ishodima učenja*. Sarajevo: Organization for Security and Co-operation in Europe (2021.).
- *Ka obrazovanju koje pravi promjenu u Bosni i Hercegovini - Na putu od tradicionalnih nastavnih programa ka savremenim kurikulumima zasnovanim na ishodima učenja – Kratki prikaz*. Sarajevo: Organization for Security and Co-operation in Europe (2021.).
- Musić, Ivica: *Znanstvena metodologija: skripta*. Mostar: Sveučilište u Mostaru (2006.).
- *Poboljšanje kvalitete i važnosti strukovnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini - na osnovi zaključaka iz Rige - 2021.–2030*. Sarajevo: Ministarstvo civilnih poslova.
- *Podrška građanima u borbi protiv korupcije: Newsletter za II kvartal 2022*. Sarajevo: Centar civilnih inicijativa/Transparency International BiH/ Centar za razvoj medija i analize/United States Agency for International Development (2022.).
- *Short analyses of TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) results in Bosnia and Herzegovina, Croatia, Slovenia, and Serbia*. Rijeka: Univerzitet u Rijeci/inAmath.
- *Službene novine Kantona Sarajevo, XXVII/35*. Sarajevo: Službeni list Bosne i Hercegovine (1.9.2022).

- *Službene novine Kantona Sarajevo, XXVII/36*. Sarajevo: Službeni list Bosne i Hercegovine (8.9.2022).
- *Školski nazivi, simboli i manifestacije u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini: presjek stanja i preporuke*. Sarajevo: Organization for Security and Cooperation in Europe (2021.).
- *Ustav Bosne i Hercegovine* (1995).
- https://ljudski.ba/pozitiva/heroj-s-autizmom-slavko-opet-pobjedio-zatvor-za-profesore-koji-mu-nisu-dali-u-skolu?fbclid=IwAR1d2_i8oitw-27A7wDTJJRspOK35u0AGI0BJpIUW9-1gQHZCRRK_3SNhT4 (pristupljeno: 1.4.2022.).